

ІСТОРІЯ УКРАЇНИ ЗА РАДЯНСЬКОЇ ДОБИ

УДК 94(470+571) : 94(477)''1920''

Владилена Сокирська

доктор історичних наук, професор кафедри всесвітньої історії та методик навчання Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини,
vlada.sokirskaya@ukr.net
ORCID: 0000-0002-9983-3234

ВІДНОСИНИ МІЖ РСФРР І УСРР У ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ ЄДИНОГО НАРОДНОГОСПОДАРСЬКОГО КОМПЛЕКСУ 1920-х рр.

*Стаття присвячена дослідженню економічних відносин між РСФРР і УСРР 1920-х рр., системі підпорядкування базових галузей республіканської промисловості, формуванню народногосподарського комплексу та рівню економічної присутності в ньому радянських республік. Доведено, що УСРР була одним з найбільш економічно розвинених районів СРСР. Донецькому басейну відводилася особлива роль в економіці Союзу РСР як провідному регіону існування важкої промисловості і джерела експортної сировини. Досліджено основні етапи становлення системи вертикального підпорядкування базових галузей промисловості, пріоритетного поділу їх на союзні та республіканські, навіть попри територіально-географічну концентрацію сировинних ресурсів. На території УСРР утворювалися трести, які діяли на засадах господарського розрахунку й об'єднували підприємства за галузевим, територіальним або галузево-територіальним принципом. Учасники їх втрачали виробничу, комерційну, а часом і юридичну самостійність. **Ключові слова:** РСФРР, УСРР, СРСР, відносини, народногосподарський комплекс, трести.*

У відносинах РСФРР з УСРР у 1920-х рр. маємо констатувати поєднання тактики інкорпорації засобами силової експансії з підкресленим декларуванням незалежності України та прийняттям рішень, що перетворювали останню на автономію. Поглиблення цього процесу створило передумови для формування єдиної союзної держави під зверхністю РСФРР. Нав'язана радянською Росією система союзів та договорів, порушення Конституції і втручання у компетенцію вищих органів влади республік з боку центральних органів РСФРР набуло стійкого характеру. Конституційне оформлення СРСР, становлення однопартійної політичної системи та її злиття з державним апаратом, перетворення вищих органів влади РСФРР у центральні органи влади Союзу, підпорядкування стратегічно важливих галузей української промисловості демонструвало ігнорування інтересів України.

Україна була одним із найбільш економічно розвинених районів Російської імперії. Напередодні Першої світової війни її промисловість давала більше 20% всієї промислової продукції Росії. На українських шахтах видобувалося 71% вугілля, підприємства давали 68% чавуну, 58% сталі, 80% цукру тощо. Однак промисловість була розміщена досить нерівномірно. В основному вона зосереджувалася на Донбасі, Криворіжжі, Придніпров'ї та Лівобережжі [23, с. 7]. Тут концентрувалися і основні робітничі кадри, переважна більшість яких за національним складом були росіяни.

Метою цієї статті є дослідження особливостей відносин між РСФРР і УСРР 1920-х рр. у ході формування загальносоюзного «народногосподарського комплексу», його номенклатурного підпорядкування, аналіз форм і методів російської радянської центра-

лізаторської політики в галузі економічного районування та управління промисловістю, системи підпорядкування базових галузей республіканської промисловості російським.

Проблеми соціально-політичного та економічного розвитку радянських республік порушувалися у працях партійних та державних діячів 1920-х рр.: Йосипа Сталіна [22], Григорія Гринька [9; 10], Емануїла Квірінга [12], Миколи Скрипника [21], а також представників відомств та наукових установ: Михайла Волобуєва [4; 5], Євгена Гірчака [7; 8], Віктора Доброгаєва [5], Андрія Річицького [18; 19] та інших. Саме державні та партійні діячі, провідні економісти, фінансисти, співробітники радянських установ у той час брали безпосередню участь у розробці програм суспільно-політичного та економічного розвитку республік, визначали характер їх поведінки та рівень співпраці, стали першими істориками проблеми.

На сторінках політико-економічного журналу ЦК КП(б)У «Більшовик України», що виходив друком з 1925 р., публікували статті М. Волобуєва, Є. Гірчака, А. Річицького. Вони породили дискусію з питань економічного розвитку України та її місця в загальносоюзній економіці.

Тема суспільно-політичних та економічних відносин між республіками, зокрема між УСРР і РСФРР, з політичної точки зору була закритою для істориків радянської доби [13]. Багато положень їх досліджень концептуально застаріли, але фактологічний матеріал свідчить про сумлінне ставлення авторів до аналізу історичного процесу. Завдяки нагромадженню в них фактичному матеріалу ці дослідження мають певну наукову цінність і сьогодні, хоча ідеологічний тиск суттєво спотворив процес та результати наукового пошуку.

Відродження державної незалежності України та обрання нею демократичного шляху розвитку створили якісно нові умови та можливості для ґрунтовного наукового осмислення минувшини ставлення Кремля до Української СРР. У 1990-х рр. з'явилася значна кількість досліджень з історії України, в яких особливий інтерес проявлявся і до подій 1920-х рр. Це пояснювалося насамперед прагненням показати особливості сталінізму, суть тоталітарної влади, їх доктринальні та історичні витоки [6].

Після встановлення більшовиками своєї влади в Україні у 1919 р., ними були здійснені кроки з об'єднання промисловості. Головним чином під об'єднання потрапила важка та оборонна промисловість. РСФРР взяла на себе безпосереднє управління окремими галузями українського промислового виробництва, передавши їх під юрисдикцію Вищої ради народного господарства РСФРР. В окремих республіках існували також ради народного господарства, які працювали відповідно під керівництвом ВРНГ РСФРР. Їх функції виконували уповноважені ВРНГ РСФРР при уряді республік. На території республік діяли главки ВРНГ РСФРР, зокрема Главцукор, Главвугілля тощо.

На VIII Всеросійському з'їзді рад, що відбувся у грудні 1920 р. в Москві, була приділена значна увага розвитку кам'яновугільної промисловості і важкої індустрії. З'їзд пропонував ВРНГ розробити заходи для збільшення у 1921 р. видобутку вугілля і металу в Донецькому районі. Ставилося завдання, щоб цей показник був не меншим, ніж 600 млн пудів вугілля і 25 млн пудів чавуну [22, с. 154]. Серед заходів, які потрібно було здійснити для розвитку виробничої діяльності у вказаних районах, з'їзд пропонував Президії ВЦВК, РНК і РПО вирішити питання про новий територіальний розподіл районів у вказаних місцевостях, з урахуванням інтересів гірничої і металургійної промисловості. Централізація управління призводила до неминучої централізації виробництва, постачання і розподілу. Згорання торгівлі вело до тотальної і повсюдної її заміни державною централізованою системою заготівель і розподілу продуктів харчування та товарів промислового виробництва.

У більшовицьких колах з'явилося навіть обґрунтування такої ситуації: централізована соціалістична економіка відрізняється від капіталістичної тим, що в першій складність представляють проблеми раціонального постачання виробника і спожи-

вача, а в другій – збут виробничої продукції. Звідси робився висновок про централізацію розподілу як планового господарювання. Таким чином, виникала необхідність у потужному і єдиному органі, який володів би монополією на основну масу продукції, що вироблялася в Україні. Саме цей орган і повинен був замінити собою ринок. У відповідності з цією теорією розподіл продуктів і матеріалів по республіках (особливо по Україні, Туркестану) йшов виключно з центру. Комісія з використання, що діяла при ВРНГ з грудня 1919 р. по червень 1921 р., займалась розподілом практично всіх продуктів і матеріалів в Україні: від ниток, тканин, мила, одягу, паперу до рослинної олії, солі, цукру, патоки і жирів, які вироблялися головним чином в Україні. Донецькому басейну відводилася особлива роль в економіці країни як провідному регіону існування важкої промисловості і джерела експортної сировини. Цим визначалася і особлива увага до постачання Донбасу робочою силою, а також усіма необхідними технічними засобами, одягом, взуттям, продуктами харчування. На засіданнях комісії з використання при ВРНГ за перше півріччя 1920 р. проблема забезпечення Донбасу була постійною темою обговорень.

Х з'їзд РКП(б), що відбувся у березні 1921 р., затвердив новий напрямок внутрішньої політики радянської держави. У процесі її реалізації суттєвих трансформацій мала зазнати її промисловість. Постановою РПО від 12 серпня 1921 р. та постановою РНК УСРР від 21 жовтня 1921 р. «Про основні положення про заходи з відновлення великої промисловості, підйому і розвитку виробництва» закладався правова база подальшого їх розвитку [25, арк. 15]. Система управління націоналізованою промисловістю підлягала децентралізації. На великих підприємствах запроваджувалися методи ринкової економіки. Вони отримували права і обов'язки юридичних осіб і переходили на господарський розрахунок – забезпечували собі самоокупність, повертаючи витрати виробництва продажом продукції. У державній власності залишалися переважно великі підприємства. Дрібні заводи і фабрики передавалися в оренду. Замість главків створювалися трести, які діяли на основі господарського розрахунку і об'єднували підприємства за галузевими, територіальними або галузево-територіальними ознаками. Їх учасники втрачали виробничу, комерційну, а часом і юридичну самостійність. Фабрики і заводи, що входили до трестів, не мали статусу юридичних осіб.

Перші трести з'явилися наприкінці 1921 р. В Україні було утворено 19 трестів, які об'єднували однорідні або взаємопов'язані між собою підприємства з повною господарською і фінансовою незалежністю. Окремі з них сформували досить великі об'єднання, такі як «Донвугілля», «Південсталь», «Машинотрест», «Цукротрест» тощо. Майже відразу за трестами стали створюватися синдикати, які займалися закупівлею сировини, плануванням торгівельних операцій і збуту однорідної продукції групи трестів. Ринок засобів виробництва сформувався під впливом діяльності синдикатів, влаштування ярмарків і заснування товарних бірж [14, с. 9].

У 1923 р. правова база трестованої промисловості була посилена новими нормативними актами. 2 липня 1923 р. ВУЦВК затвердив «Декрет про трести», продублювавши відповідний правовий документ РСФРР від 10 квітня 1923 р. 17 липня 1923 р. союзним Раднаркомом був виданий «Декрет про трести місцевого значення» [25, арк. 94]. Господарський розрахунок змінився комерційним, а засади самоокупності – отриманням прибутку. Уперше в законодавстві з'явилося точне формулювання тресту, як промислового підприємства, його майнової відповідальності, меж прав органів управління. Одночасно були встановлені правила формування, реєстрації, фінансування треста, визначалися права і обов'язки органів управління і ревізії, впроваджені амортизація і відрахування на резервний капітал і фонди, а також формувався порядок відрахування. Трест таким чином набував більш-менш чіткого організаційного і правового вигляду.

Планомірне зростання промисловості висунуло на порядок денний проблему створення окремого промислового бюджету і спеціального промислового фонду як для загальносоюзної, так і республіканської промисловості. Створення СРСР і його Конституція були нав'язані

національним республікам. Це дало широкі можливості Москві передати ключові галузі промисловості цих же республік під керівництво Раднаркому СРСР. Декорування справжніх намірів Кремля здійснювалося мотивуванням потреб створення союзно-республіканського управління промисловістю, доцільністю об'єднаного керівництва. Усе це мало забезпечити гармонізацію промислового життя частин Союзу. Цим самим «...почали поділяти не функції в управлінні промисловістю між союзними і республіканськими органами, а саму промисловість на так звану союзну і республіканську. Від України відбиралися не тільки права на розпорядження національно-державним майном, а й право власності на нього. Промисловість знову переставала бути українською, а ставала чужою, розташованою на українському терені, як це було і раніше» [13, с. 210].

З утворенням СРСР було сформовано 72 трести загальносоюзного значення, що об'єднали 800 підприємств чисельністю 545 тис. робітників, тобто 14% усіх трестів, а це становило 25% усіх підприємств і 65% загального числа робітників [24, арк. 9]. Відбулося збільшення прав ВРНГ союзних республік стосовно підвідомчої їм промисловості, необхідність ув'язки функцій союзного Наркомату промисловості з республіканськими, як відносно загальносоюзної, так і республіканської промисловості. Постає питання про спільне управління союзними республіками тими трестами, підприємства яких були розташовані на їх території. Намітилася потреба в акумуляції державних капіталів у вигляді міжвідомчого тресту [11, с. 77].

Конституція 1924 р. створила умови для віднесення промисловості, особливо важливих стратегічних її галузей, до управління союзними наркоматами. Таким чином, республіканські наркомати промисловості, або Вищі ради народного господарства підпорядковувалися не стільки республіканському Раднаркому, скільки ВРНГ Союзу. Кремль намагався не лише позбавити республіки права управління своєю промисловістю і перебрати те право на себе. Просування ідеї створення союзно-республіканського управління промисловістю під час прийняття Конституції СРСР, доцільності об'єднаного керівництва ставало лише декорацією, яка приховувала справжні наміри Москви.

У середині 1920-х рр. відбудовний процес підходив до завершення. Валова продукція державної промисловості низки підприємств, підпорядкованих Українській раді народного господарства, склала у 1924/25 господарському році – 54%, а у 1925/26 р. – 91%. За 1924/25 р. промисловість зросла на 68%, а у 1925/26 р. – на 74%. Питома вага УСРР у загальносоюзній промисловості збільшилася з 14% у 1921/22 р. до 20% у 1925/26 р. Досить високі темпи промислового зростання пояснювалися введенням в експлуатацію раніше законсервованих підприємств. У 1925/26 р. 11% усього обсягу капіталовкладень в українську промисловість уперше було спрямовано на новобудови [14, с. 11].

Показники зростання основного капіталу промисловості України та капітальних затрат свідчать про неухильне збільшення її продуктивних сил, про примноження питомої ваги промисловості республіки у виробничих потужностях Союзу РСР. Згідно даних представництва ВРНГ УСРР при президії ВРНГ СРСР, станом на 1 жовтня 1925 р. основний капітал промисловості України склав 24,3% загальнопромислового капіталу СРСР, на 1 жовтня 1926 р. – 24,6% і на 1 жовтня 1927 р. – 25,1%. Капітальні затрати промисловості України в загальній сумі капітальних затрат Радянського Союзу в 1925/26 бюджетному році становили 26,4%, а в 1926/27 – 28,9% [14, с. 28].

Згідно даних українських центральних органів влади [16, с. 8], питома вага української промисловості досягла довоєнного рівня і становила 20,1% промисловості СРСР. Із загальної суми затрат на капітальне будівництво промисловості Радянського Союзу за 1923/24 та наступні бюджетні роки включно в сумі більше 5 млрд крб. На українську промисловість за цей час припадало більше 1 млрд 50 млн крб. При значному зростанні питомої ваги галузей, що виробляють засоби виробництва в капітальних затратах: в 1923/24 р. капітальні затрати на галузі виробництва, що виробляють засоби виробництва, становили 76% усіх капітальних затрат української промисловості, а в 1927/28 р. вони становили 82%.

Цукрова промисловість СРСР перебувала на 3 місці у світовому цукровому виробництві (1 і 2 місце належали Німеччині та Чехо-Словаччині відповідно). У цукровій же промисловості Союзу Україна відігравала ключову роль. Саме завдяки розвитку української цукрової промисловості СРСР збільшив свої потужності у 20 разів. Продукція Донвугілля в 1925/26 р. склала 911 млн пуд у 1926/28 р. – 1 млрд 140 млн пудів, а в 1927/28 р. – близько 1,5 млрд пудів. Такими темпами було практично досягнуто довоєнного видобутку. У 1926/27 господарському році продукція Південнорудного тресту суттєво збільшилася порівняно з попереднім роком. На 46% зросло виробництво залізної руди, на 13 % марганцевої руди, виплавлення чавуну склало 2 млрд 190 млн т, сталі – 2 млрд 20 млн т, прокату – 1 млрд 590 млн т. [16, с. 10]. Ставилося завдання збільшення пропускної здатності залізниць України, особливо найбільш завантажених вузлів, пов'язаних з рухом хлібних перевезень і палива.

Державний бюджет України в 1925/26 р. становив 183 млн, у 1926/27 р. – 245 млн, а на 1927/28 бюджетний рік передбачався у розмірі 257 млн крб. За загального зростання державного бюджету спостерігався також ріст асигнувань на найбільш важливі галузі: зросли асигнування на промисловість на основні культурні потреби, на освіту та на охорону здоров'я. Промисловість України отримала з бюджету в 1924/25 р. 45 млн, у 1925/26 р. – більше 155 млн, а в 1926/27 р. – 176,6 млн крб. На освіту в 1924/25 р. було виділено біля 59 млн, у 1925/26 р. – 87 млн, у 1926/27 р. – 107 млн крб. У 1927/28 р. передбачалося виділити на освіту державним і місцевим бюджетам 137 млн крб. На охорону здоров'я було виділено: в 1924/25 р. – 22 млн крб, в 1925/26 р. – 32 млн крб, в 1926/27 р. – 40 млн крб, на 1927/28 р. передбачалося 47 млн крб. [25, арк. 67–82].

У середині 1920-х рр. на порядок денний було поставлене питання про розгортання мілітаризації країни у процесі здійснення генеральної лінії партії на індустріалізацію. Ймовірними противниками СРСР вважалися індустріально розвинені країни Західної Європи, що ставило високу планку вимог і до промисловості Союзу РСР. При обговоренні першого п'ятирічного плану на XV з'їзді ВКП(б) у грудні 1927 р. К. Ворошиловим фактично була сформована військова доктрина: «П'ятирічний план народного господарства повинен виходити з неминучості збройного нападу на СРСР і, отже, з необхідності, виходячи з матеріальних ресурсів, організації такої оборони Радянського Союзу, яка забезпечила б переможну відсіч об'єднаними силами наших вірогідних противників» [17, с. 886].

Виходячи із заявленої політики у промисловій сфері, планувалося таким чином побудувати цивільну промисловість і всі галузі народного господарства країни, щоб у разі необхідності вона могла швидко перейти на військові рейки. Цей принцип ставав основою індустріалізації країни і передбачав подвійну спеціалізацію підприємств на випадок війни. Навіть за таких підходів на території України існували всі сприятливі умови для розвитку оборонної промисловості.

Порайонне розміщення підприємств важкої індустрії подвійного призначення на XV з'їзді спеціально не обговорювалося, але у доповіді О. Рикова була висловлена думка про недоцільність розвитку підприємств ВПК в Україні внаслідок її близького географічного розташування до кордонів СРСР з «не зовсім дружною» Західною Європою. Акцент у цьому питанні робився на прискорений розвиток індустріальної бази Уралу.

Фактично відібравши в Україні її промисловість, Москва не звільнила її від обов'язків фінансувати наростання основних фондів тієї промисловості коштом українських накопичень, спрямовуючи на цю ціль основну суму асигнувань такого роду. За період 1925–1929 рр. головні фонди планової промисловості України зросли на 77 %, у тому числі промисловості союзної підлеглості на 87,8 %, республіканської – на 26,5 % ...» [13, с. 211].

У складі СРСР Україна представляла різноманітний і багатий господарський комплекс, що відігравав велику роль в усіх областях загальносоюзного народного господарства. Практично всі галузі промисловості мали тут потужну базу з огляду на значні запаси місцевої сировини і були тісно пов'язаними одна з одною. Масовий і концентрований характер цих запасів і висока їх якість забезпечували, крім того, великий масштаб місцевого промислового виробництва і його високу конкурентоспроможність.

Щоб здійснювати індустріалізацію з огляду на забезпечення інтересів воєнно-промислового комплексу Союзу РСР і галузей, що його обслуговували, всю радянську промисловість у питанні планування, фінансування і постачання було поділено на дві групи: групу «А», що спеціалізувалася на виробництві засобів виробництва, і групу «Б» – виробництво товарів широкого вжитку. До групи «А» належали галузі важкої промисловості, група «Б» складалася з галузей легкої та харчової промисловості. Відповідним було і фінансування: на розвиток важкої промисловості, яка мала пріоритет у забезпеченні військово-промислового комплексу, виділялися значні фінансові ресурси, у тому числі і валютні. Підприємства, що належали до групи «Б», фінансувалися за залишковим принципом.

Питання господарських відносин викликали протиріччя між Москвою і Харковом. Україна об'єднувала на порівняно невеликій території досить значну промисловість. Донецький басейн міг вважатися разом з нафтовими районами азійської частини Союзу важливим промисловим центром. Його промисловість була об'єднана у великі трести, найважливішими з яких були вугільний трест («Донвугілля»), сталевий трест («Південсталь»), південний трест руди («ПРТ»), південний машинобудівний трест («ПМТ»), трест похідних продуктів вугілля («Хімвугілля») і трест сільськогосподарських машин («Сільмаштрест»). Ці трести об'єднували всю вугільну, залізну і марганцеву промисловість України, досить значну гірничу і машинобудівну індустрію та більше половини усієї хімічної промисловості Радянського Союзу. При такій питомій вазі української індустрії неминучими ставали протиріччя з Москвою за централістських тенденцій останньої.

У другій половині 1920-х рр. українська промисловість опинилася в особливо важкому становищі. Сталося це через недостатнє і несвоєчасне надання коштів із союзного фонду, обумовленому монополією зовнішньої торгівлі – недостатньому, неправильному і несвоєчасному постачанню отриманими з-за кордону машинами та іншими необхідними предметами. Також велику негативну роль зіграло неналежним чином налагоджене співробітництвом з російськими радянськими установами, що знаходилися поза межами України, і займалися забезпеченням постачання української індустрії. Крім того, московські інстанції дозволяли собі тримати українські трести під постійним жорстким контролем та здійснювати пряме втручання у їх діяльність. Тому градус напруження у відносинах між Москвою і Харковом постійно зростав. Одним із прикладів може стати ревізія у травні 1926 р. місцевих трестів керівником ВРНГ СРСР Ф. Дзержинським, під час якої було здійснювалися арешти і звільнення [20, арк. 28].

Децентралізація в управлінні українською промисловістю створила б умови для використання прибутків її підприємств для власних потреб та сприяла б її високому рівню розвитку. Несправедливість ситуації щодо української промисловості полягала і в тому, що значна частина її прибутків відраховувалася до загальносоюзного фонду. При цьому об'єм імпорту для України обчислювався значно меншими сумами, ніж надавалося нею предметів експорту. Крім того, Україна сплачувала за значну частину імпорту, який був призначений не для неї.

Претензії з боку українських урядовців щодо несправедливого ставлення центральної влади до підтримки української промисловості мали зворотній ефект. У Москві були прийняті рішення здійснювати значні капіталовкладення у промисловість поза межами України. Велике незадоволення в Україні викликало те, що до списку 26 запланованих до капіталовкладень у 1925 р. союзних підприємств, потрапило лише 2 українських.

Не дивлячись на всі старання України, в Кремлі прийняли рішення про будівництво нового великого заводу сільськогосподарських машин у Ростові, тобто на території РСФРР, у безпосередньому сусідстві з Україною. У Харкові ж справедливо вважали, що було б доцільніше побудувати таке підприємство там, де не потрібно тривалого транспортування вугілля, металу, сталі, тобто в українському промисловому районі. Між Москвою і Харковом виникали серйозні протиріччя і з питання використання південних портів – Новоросійська, Одеси та Миколаєва. У Кремлі більшу перевагу надавали розвитку Но-

воросійського порту, спрямовуючи туди переважну кількість вантажів. При цьому не враховувалася економічна доцільність та краща інфраструктура саме українських портів. Тим більше, центром неодноразово піднімалося питання про перенесення бази радянського торговельного флоту з Одеси до Новоросійська [20, арк. 42].

У грудні 1929 р. ЦК ВКП(б) ухвалив постанову «Про реорганізацію управління промисловістю», за якою головною ланкою управління ставало підприємство, а не трест. На підприємствах налагоджувалося госпрозрахункове господарювання, якого не було в часи непу. Трести перетворювалися з госпрозрахункових об'єднань в органи технічного управління. Того ступеня незалежності, яку мали трести непівської доби, підприємства не отримали. Однак трестівський госпрозрахунок охоплював в основному сферу управління, тоді як розрахунок підприємств – сферу виробництва [14, арк. 16].

Велика промисловість України перейшла в розпорядження загальносоюзних наркоматів, наділених не меншими повноваженнями, ніж головні управління (главки) ВРНГ початку 1920-х рр. Сама ж Вища рада народного господарства та її українська філія перетворилися у січні 1932 р. в Народний комісаріат важкої промисловості. Підприємства харчової промисловості з 1930 р. підпорядковувалися Наркомату постачання. Підприємства легкої і лісової галузей промисловості були виділені в окремі наркомати [14, арк. 17]. З того часу, як об'єкт промисловості ставав «союзним», а український уряд втрачав право управління цим об'єктом, порушувалося саме поняття цілісності української промисловості. Усі заперечення українського уряду проти такого становища не отримали позитивних рішень. Навпаки, процес вилучення українських промислових підприємств зі сфери управління республіки і відведення їх до «союзних» прискорився.

У порівнянні з іншими республіками СРСР Україна мала високий рівень промислового розвитку. Своєрідність становища в Україні на той час полягала в тому, що тут основне місце в промисловості країни належало важкій індустрії, віднесеній до розряду загальносоюзної, керівництво якою здійснювала ВРНГ СРСР. Як зазначав у своєму листі на ім'я Л. Кагановича О. Шумський у грудні 1929 р.: «Порівняно з високим рівнем промислового розвитку, база самостійної господарської діяльності республіканського уряду була досить вузькою» [20, арк. 98]. У цих умовах у питанні про господарські взаємовідносини союзних і республіканських органів природно важливого значення набували питання ролі українського уряду і його органів у плануванні та керівництві союзною промисловістю в Україні.

Отже, централізаторська політика кремлівського керівництва проявилася у 1920-х рр. і у формуванні господарських відносин між РСФРР/СРСР і УСРР. Намагання уніфікувати управління республіканськими підприємствами, що мали стратегічне значення та були бюджетонаповнюючими, давали додаткові можливості для Москви поставити Україну в економічну залежність від Росії. Важка промисловість УСРР була підпорядкована загальносоюзним наркоматам. З того часу, як об'єкт промисловості ставав «союзним», а український уряд втрачав право управління цим об'єктом, порушувалося саме поняття цілісності української промисловості. Усі заперечення українського керівництва проти такої політики центру були проігноровані. Індустріалізація стала основним економічним пріоритетом, а також системним уніфікатором ознак самостійного управління промисловістю.

Джерела та література

- 1 Баранский, Н.Н. (1926). *Экономическая география СССР: обзор по областям Госплана*. Москва-Ленинград, 117 с.
- 2 Воблий, К.Г. (1931). *Нариси з історії російсько-української цукрово-буякової промисловості*: в 3-х т. Т. 3. Київ, 420 с.
- 3 Волобуєв, М. (1928). До проблеми української економіки. *Більшовик України*, № 2, с. 46–73.
- 4 Волобуєв, М. (1928). До проблеми української економіки. *Більшовик України*, № 3, с. 42–64.

- 5 Доброгаев, В. (1926). Финансовые взаимоотношения Союза и союзных республик. *Хозяйство Украины*, №5–6, с. 4–42.
- 6 Гай-Нижник, П. (1997). Від імперіялізму царського до імперіялізму радянського. Українські радянські економісти про фінансову експлуатацію України СРСР у другій половині 20-х років. *Розбудова держави*, №5, с. 43–45.
- 7 Гірчак, А. (1928). До проблеми ліквідації пережитків «колоніальності та націоналізму»: відповідь Михайлу Волобуєву. *Більшовик України*, №2, с. 73–93.
- 8 Гірчак, Є. (1928). До проблеми ліквідації пережитків «колоніальності та націоналізму»: відповідь Михайлу Волобуєву. *Більшовик України*, №3, с. 64–84.
- 9 Гринько, Г. (1926). Планові проблеми української економіки. *Плановое хозяйство*, №6, с. 179–195.
- 10 Гринько, Г. (1925). Западный упор СССР. *Хозяйство Украины*, № 10, с. 2–16.
- 11 Каганович, Л. (1927). Два года. От IX до X съезда КП(б)У. Москва, 247 с.
- 12 Квириг, Э.И. (1919). Экономические взаимоотношения советских республик. *Народное хозяйство Украины*, № 2–3, с. 1–4.
- 13 Кононенко, К.С. (1965). *Україна і Росія. Соціально-економічні підстави української національної ідеї 1917–1960*. Мюнхен, 431 с.
- 14 Кульчицький, С.В. (2003). Україна в системі загальносоюзного народногосподарського комплексу. *Проблеми історії України: факти, судження, пошуки*, Вип., с. 3–32.
- 15 Кульчицький, С.В. (1995). *УСРР у добу нової економічної політики (1921–1928 рр.)*. Київ, 203 с.
- 16 Промышленность Украины (общая характеристика) (1925). Экономическая жизнь, 14 октября, с. 6–12.
- 17 XV съезд Всесоюзной Коммунистической партии (большевиков). Стенографический отчет. (1928). Москва-Ленинград, 1416 с.
- 18 Річицький, А. (1928). До проблеми ліквідації пережитків колоніальності та націоналізму (відповідь М. Волобуєву). *Більшовик України*, № 2, с. 73–94.
- 19 Річицький, А. (1928). До проблеми ліквідації пережитків колоніальності та націоналізму (відповідь М. Волобуєву). *Більшовик України*, № 3, с. 64–85.
- 20 Російський державний архів соціально-політичної історії, ф. 81, оп. 3, спр. 130, 145 арк.
- 21 Скрипник, М.О. (1929). *Статті й промови в справі національного будівництва*. Т.2, Ч.1. Харків, 360 с.
- 22 Сталин, И.В. (1936). *Статьи и речи об Украине*. Киев, 252 с.
- 23 Съезды советов Всероссийские и Союза ССР в постановлениях и резолюциях. (1935). Москва, 528 с.
- 24 Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (далі – ЦДАВО України), ф. 773, оп. 1, спр. 4, 104 арк.
- 25 ЦДАВО України, ф. 773, оп. 1, спр. 15, 111 арк.
- 26 Якубовская, С.И. (1972). *Развитие СССР как союзного государства 1922–1936 гг.* Москва, 217 с.
- 27 Якубовская, С.И. (1960). *Строительство Союзного Советского социалистического государства в 1922–1925 гг.* Москва, 402 с.

References

- 1 Baranskyi, N. *Ekonomicheskaya geografiya SSSR: obzor po oblastiam Hosplana*. Moskva: Hozsyzdatelstvo, 1926. 117 s.
- 2 Dobrohaev, V. «Fynansovye vzaymootnosheniya Soiuzu i soiuznykh respublik». *Khoziaistvo Ukrainy*. 5–6(1926): 4–42.
- 3 Hai-Nyzhnyk, P. Vid imperiializmu tsarskoho do imperiializmu radianskoho. Ukrainski radianski ekonomisty pro finansovu ekspluatatsiiu Ukrainy SRSR u druhij polovyni 20-kh rokiv. *Rozbudova derzhavy*. 5(1997): 43–45.
- 4 Hirchak, A. Do problemy likvidatsii perezhytkiv «kolonialnosti ta natsionalizmu»: vidpovid Mykhailu Volobuievu. *Bilshovyk Ukrainy*. 2(1928):73–93.
- 5 Hirchak, Ye. Do problemy likvidatsii perezhytkiv «kolonialnosti ta natsionalizmu»: vidpovid Mykhailu Volobuievu. *Bilshovyk Ukrainy*. 3(1928):64–84.
- 6 Hrynko, H. Planovi problemy ukrainskoi ekonomiky. *Planovoe khaziazstvo*. 6(1926): 179–195.
- 7 Hrynko, H. Zapadniy upor SSSR. *Khoziaistvo Ukrainy*. 10(1925): 2–16.
- 8 Kahanovych, L. Dva hoda. Ot IX do X s'ezda KP(b)U. Moskva: Izdatelstvo polytliteratury, 1927. 247 s.
- 9 Kvyryn, E. Ekonomicheskie vzaimootnosheniya sovetskykh respublik. *Narodnoe khoziaistvo Ukrainy*. 2–3(1919):1–4.

- 10Kononenko, K. Ukraina i Rosiya. Sotsialno-ekonomichni pidstavy ukrainskoi natsionalnoi idei 1917 – 1960. Myunchen, 1965. 431s.
- 11Kulchytskyi, S. Ukraina v systemi zahalnosoyuznoho narodnohospodarskoho kompleksu. *Problemy istorii Ukrainy: fakty, sudzhennia, poshuky*: 11(2003): 3–32.
- 12Kulchytskyi, S. USSR u dobu novoi ekonomichnoi polityky (1921–1928 rr.). Kyiv: Naukova dumka, 1995. 203 s.
- 13Promyshlennost Ukrainy (obshchaia kharakterystyka). *Ekonomycheskaia zhyn.* 14 oktiabrya (1925): 6–12.
- 14XV s'ezd Vsesoyuznoy Kommunisticheskoy partii (bolshevykov). Stenohrafycheskiy otchet. Mosca.: Hosudarstvennoe yzdatelstvo, 1928. 1416 s.
- 15Rosiyskiy derzhavniy arkhiv sotsialno-politychnoi istoriyi. F. 81. Op. 3. Spr. 130. 145 ark.
- 16Richytskyi, A. Do problemy likvidatsiyi perezhlytkiv koloniialnosti ta natsionalizmu (vidpovid M. Volobuyevu). *Bilshovyk Ukrainy*. 2(1928): 73–94.
- 17Richytskyi, A. Do problemy likvidatsiyi perezhlytkiv koloniialnosti ta natsionalizmu (vidpovid M. Volobuyevu). *Bilshovyk Ukrainy*. 3(1928): 64–85.
- 18Skrypnyk, M. *Statti i promovy v spravi natsionalnoho budivnytstva*. T.2. Ch.1. Kharkiv: Derzhvydav Ukrainy. 1929. 360 s.
- 19Stalyn, Y. Statyi y rechi ob Ukrayne: Sbornyk. Kyev: Partizdat, 1936. 252 s.
- 20S'ezdy sovetov Vserossyiskie y Soiuza SSR v postanovleniyach i rezolyutsiyach: sbornyk. Mosca: Izdatelstvo «Vlast Sovetov» pry Prezydyume VTsYK, 1935. 528 s.
- 21Tsentralnyi derzhavniy arkhiv vyshchych orhaniv vlady i upravlinnia (dali – TsDAVO Ukrainy). F. 773. Op. 1. Spr. 4. 104 ark.
- 22TsDAVO Ukrainy. F. 773. Op. 1. Spr. 15. 111 ark.
- 23Voblyi K.H. Narysy z istorii rosiisko-ukrainskoi tsukrovo-buriakovoï promyslovosti. T. 3. Kyiv: Vseukrainska Akademiia Nauk, 1931. 420 s.
- 24Volobuiev M. Do problemy ukrainskoi ekonomiky. *Bilshovyk Ukrainy*. 2(1928): 46–73.
- 25Volobuiev M. Do problemy ukrainskoi ekonomiky. *Bilshovyk Ukrainy*. 3(1928): 42–64.
- 26Yakubovskaya S. Razvitiye SSSR kak soyuznoho hosudarstva 1922 – 1936 gg. Moskva: Izdatelstvo «Nauka», 1972. 217 s.
- 27Yakubovskaya S. Stroitelstvo Coyuznoho Covetskoho sotsialisticheskoho hosudarstva v 1922 – 1925 hh. Moskva: Izdatelstvo Akademiyi Nauk SSSR, 1960. 402 s.

Vladylehna Sokyrska

RELATIONS BETWEEN THE RUSSIAN SFSR AND THE UKRAINIAN SSR IN THE PROCESS OF FORMATION OF THE UNIFIED NATIONAL ECONOMIC COMPLEX IN THE 1920's.

The article is devoted to the study of economic relations between the Russian SFSR and the Ukrainian SSR in the 1920's, the system of subordination of the basic branches of the republican industry, the formation of the national economic complex and the level of economic presence in it of the Soviet republics. It was proved that the Ukrainian SSR was one of the most economically developed areas of the USSR. The Donets Basin played a special role in the USSR economy as a leading region of heavy industry and a source of export raw materials. The main stages of formation of the vertical subordination system of the basic branches of industry, their priority division into the union and republican ones, even in spite of the geographic and territorial concentration of raw materials, are investigated. The trusts were formed on the territory of the Ukrainian SSR, which acted on the basis of economic accounting and united enterprises according to the branch, territorial or branch-territorial principle. Their participants lost the productional, commercial, and sometimes ven legal independence.

In the Ukrainian SSR 19 trusts were created that united homogeneous or interconnected enterprises with complete economic and financial independence. The growth indicators of Ukrainian industrial capital and capital expenditures show a steady increase of its productive forces, and an increase of the industrial sector share of the republic in the production capacity of the USSR.

In December 1929, the Central Committee of the All-Union Communist Party adopted a resolution "On the reorganization of industrial management", according to which the enterprise became the main link of the management, and not the trust. The trusts turned from self-sustaining associations into the authorities. The heavy industry of Ukraine was transferred to the All-Union Commissariats.

Key words: Russian SFSR, Ukrainian SSR, USSR, relations, national economic complex, trusts.